

Tízezer betűs hozzászólás a tantervi vitához

Öt tanulmányt közölt az Educatio 1994. évi harmadik száma. Bizonyos értelemben érintettként is reagálnom kell a tekintélyes szerzők cikkeire, hogy kiegészítsem – a magam nézőpontjából – az itt olvashatókat, leírjam azokat a tényeket, amelyeket a szerzők mellőztek.

Az öt tanulmányt nem a folyóiratban szereplő sorrendben vizsgálom. Hadd fordítsak először szót a maradandóbb értékekre.

Ballér Endre kiváló dolgozata hasznos és alapos összefoglalója a tantervi felfogások változásának, különösen kidomborítva a magyar pedagógiai gyakorlat szempontjait. Ha majd egyszer valamiféle definiáló bizottságban helyet kapok, akkor ugyanolyan bizalommal fordulok ehhez az íráshoz is, mint 1993 januárjában hivatkoztam Ballér professzor kis könyvére, amikor a minisztérium vezetése úgy látta jónak, hogy az államtitkár irányításával a szakemberek egy csoportja tantervi definíciókat gyártson. Sajnálom, hogy Ballér Endre a tantervelméleti paradigmaváltások sorában egyetlen sort szánt az elmúlt három évre, pedig ez nem csak a tudós szakembereknek, hanem a tanterv-ügyben érintett tanároknak és politikusoknak is felejthetetlen időszak volt.

Nagy József professzor tanulmánya a tanterv személyiségfejlesztésben játszott szerepéről szól, Nagy József megközelítésében. Jól ismertek ezek a gondolatok, hiszen megjelentek már abban a szakmai anyagban, amelyet 1993 tavaszán az akkori közoktatási helyettes államtitkár rendelt meg a professzor úr munkacsoportjától. Kétségkívül sokat csiszolódtak ezek a gondolatok egy év alatt, és megérdemlik, hogy egy pedagógiai szakkönyvben méltó helyet kapjanak, hasonló célokat szolgáló elméletek között. Az is helyes, ha tanárképző főiskolán, egyetemen a pedagógushallgatók megismerkednek ezzel az elmélettel (is). Változatlanul tartom azonban a korábbi véleményem, hogy ez a felfogás nem tesz eleget az állami pedagógiával szemben támasztott követelménynek: a világnézeti semlegességnek. Ez a dokumentum ugyanis egyszerűen és közönségesen materialista szemléletű.

Kelemen Elemér pontos és hasznos áttekintést ad a magyar tantervpolitika és tantervkészítés két évszázados magyar történetéről, elkerülve az elmúlt négy-öt év történetét, benne a nemzeti alaptanterv paradigmaváltását, a konfliktusokat és a politikai, tantervpolitikai harcokat.

Báthory Zoltán helyettes államtitkárhoz méltón visszafogottan ugyanazt mondta el, amit szokott, és csak néhány szurka-piszka irányult az elmúlt négy év vezetői ellen. Annnyit szeretnék megjegyezni az írásával kapcsolatban, hogy az első mondatában igaza van: az 1994. évi választások eredményeként a demokratikus oktatásügy történetében most lezárul egy időszak. És hozzáteszem: feléled egy másik. Azt azonban mindketten tudjuk, hogy a korábbi, a NAT-4-gyel jelzett szakasz már hónapokkal korábban véget ért. A koncepciónk sorsát illetően az 1994. évi választások semmi újat nem hoztak. Eldőlt a harc 1993 decemberében, amikor *Mádl Ferenc* „saját kezébe vette” a NAT sorsát, karácsony és szilveszter között ő is írt egyet.

Az Educatio szerkesztői a szerzőkhöz intézett szentenciában írják: minden tárgyilagos álláspontnak helyet biztosítanak. És persze nem csak tárgyilagos álláspontnak. *Szabenyi Péter* tanulmánya tárgyilagosságnak egyáltalán nem tekinthető. És persze feledékeny is, amit már többször tapasztaltam. Nyilván túlságosan is sok mindenre kell figyelnie, ez menti a feledékenységét. Rövid – 10.000 betűs – hozzászólás nem lehet elég ahhoz, hogy mondatról mondatra vitatkozzam vele és cáfoljam vagy kiegészítsem állításait, hiszen nemcsak replikázni akarok, hanem még egyszer – ha röviden is – kifejtetni a megbukott koncepció lényegét.

Hadd jegyezzem meg először is, hogy a közvélemény és a megrendelő (a minisztérium) számára nem derült ki, hogy a „demokratikusan” készített NAT-1 tizenegy munkabizottsága hogyan állt össze. Az is kérdéses, hogy a kérdőíves feldolgozást ki végezte és milyen eredményre jutott. A NAT-1, NAT-2-vel kapcsolatos kérdőíveket és a feldolgozás eredményét a megrendelő nem látta.

A NAT-3-at 1991 novemberében átadták a közoktatásért felelős helyettes államtitkárnak. Egy sajnálatos hiba következtében napvilágra jutott a kísérő levél: ebben Báthory Zoltán a munkát befejezettek minősítette és további vitának nem látta értelmét. Ez az, amiről Szabenyi Péter megelégedett. Egyszerűen lehetetlen egy dokumentumot így, lektorálás nélkül elfogadni. Az 1992 márciusi székesfehérvári vita pedig egészen másként zajlott, mint ahogyan Szabenyi Péter emlékszik. Szó sincs arról, hogy kiálltak volna a NAT-3 koncepciója és a kiadott anyagok többsége mellett. Én is ott voltam a vitákon. Az alapvető vitás kérdések a következők voltak: a tanárok a követelményrendszert hiányolták; úgy ítélték meg, hogy nem készíthető a NAT-3 alapján „helyi tanterv”.

És még egy alapvető kérdés: a NAT-1-től kezdve a dokumentum folyamatosan romlott. A korábbi évtizedek tantervi munkálatainak a csúcsa – megítélésem szerint – a NAT-1 volt. Érthetetlen, hogy kiknek akartak a szerkesztők eleget tenni, amikor lényeges fejezeteket elhagytak, másokat addig gyúrtak, míg használhatatlanná váltak. A NAT-3-mal kapcsolatban a vélemények a minisztériumba érkeztek (!), ezek arról győztek meg, hogy ez az anyag minősíthetetlenül gyenge, hevenyészett. Nem a *Köznevelésben* megjelent kritika volt minősíthetetlen, hanem az, amiről szólt. Távoll álljon tőlem, hogy példákat soroljak fel, de kérem, vegyüek elő a zöld NAT-ot és üssük fel például a fizikánál. Ma már, nem fősztályvezetőként, fizika tanárként elmondhatom, amit akkor sok fizika tanár elmondott: egy diáknapotár sillabuszában tisztességesen szerepel a fizika, mint a NAT-3-ban.

Szebenyi Péter a szakmai támadás helyett politikai háttámadást intéz: az MDF jobboldalára helyez. Amit a harc hevében megengedett magának a *Magyar Hírlap* (N.S.L.), azt nem engedheti meg magának a tantervi szakma elismert, jeles képviselője! Az meg egyszerűen képtelenség, hogy a feladatokat úgy fogtam fel, hogy korlátlan hatalmat gyakorolhatok. Szebenyi Péter ne tudná, hogy a politikai államtitkárt teljes egészében ő és csapata tartotta kézben és irányítása alatt?

Csak néhány rövid megjegyzés:

1) 1992. június 12-én az I. kerületben egy vitán, voltunk vagy heten, elmondtam, hogy a történelem átdolgozásához kiket javasoltak az egyetemek, Szebenyi Péter a szememre vetette, hogy kommunisákkal dolgozom.

2) 1992. novemberében a Medikus presszóban hosszasan beszélünk a két koncepcióról. Ezután megírta nekem, hogy „Karsci, neked itt és most igazad van”.

3) A munkaanyagot soha nem kezeltük bizalmasan. Sőt. 1993. február végén *Dobos Krisztina* kifejezett utasítására nyomtattunk egyetlen példányt (március 1. dátummal) *Kálmán Attila* számára. Öt napon belül az Országos Köznevelési Intézet teljes vezérkara ezen példány alapján hosszú levélben panaszt emelt ellenem a miniszternél.

4) Nagyon örülnék annak, ha egyetlen példát említene Szebenyi Péter, amikor az ellenvéleményekre durva elutasítás volt a válasz. Csak nem a Kossuth Klubra gondolt, amikor négyszer húsz perces támadásra ötperces reagálási lehetőséget kapott a minisztérium fősztályvezetője?

5) Nem voltak megszervezett tetszésnyilvánítások. Több mint 250 előadást tartottam a koncepcióval kapcsolatban, rengeteg vitán vettem részt. Egy kezemen meg tudom számolni, hogy hány volt ezek közül MDF-rendezvény. Az MDF különben nem támogatta koncepciókat. (1993-ban a Nagyhéten fogalmazóbizottság dolgozott a NAT-on. Jól emlékszem, és nem csak én, hogy itt az egyik közreműködő MDF tagkönyvének visszaadását helyezte kilátásba, ha nem neki lesz igaza. Kíváncsi vagyok...)

A polémiaának a magam részéről (ebben az írásban) itt véget is vetek, kár rá a helyet és a betűt pazarolni. Csak néhány mondatot most arról a Nemzeti Alaptantervről, amelyet végül is az *Educatio*ban szereplő tanulmányok egyik szerzője sem mutatott be. Biztosan lesz majd egyszer arra mód, hogy részletesen kifejhessük a most elhallgatott és nem is vitatott koncepciót.

1) Több százan dolgoztak megvalósításán, igen sokan a NAT-1, NAT-2, NAT-3 készítői közül is. (Mosolyogni való, hogy a kritikusok azokat a fejezeteket is ugyanazzal a hévvel bírálták a NAT-4-ben, amelyeket lényegében a NAT-3 alapján írtak, vagy egy-az-egyben átvettünk.) A dokumentum azonban tényleg nem volt publikus, de nem azért mert titkolóztunk, hanem mert a politikai államtitkár folyamatosan akadályozta a megjelenését. A NAT-4 népszerű volt, mert igen sokan dolgoztak benne és mert közérthető volt.

2) A NAT-4 valóban paradigmaváltás volt. Szakított azzal a felfogással, hogy az állami szabályozás eszköze a minimumtanterv, amely a mindenki számára kötelező minimumot tartalmazza. A minimummal nem lehet jól szabályozni akkor, ha a gyakorlatban a problémák jelentős része a túlterhelésből fakad. A NAT-4 absztrakt tanterv volt: nem minimális öltözet, hanem szabásminta.

3) A NAT-4 koncepciója nem a kétpólusú, hanem a háromszintű szabályozás. A legmagasabb szintje az alaptanterv, amely a pedagógiai irányzatokként megfogalmazott kerettantervek közös lényege. Nem írja le például, hogy mely évszámokat kell megtanulni, hanem egyszerűt kíván teremteni a magyar és a nemzetközi történelem arányában.

4) A NAT-4 szerint a vizsgaszabályozás nem szakadhat el a tantervi szabályozástól. Az alaptantervnek szabályoznia kell a vizsgákat és fordítva, a vizsgák szabályozó szerepe abban van, hogy visszahatnak a (keret)tantervkészítésre. Ha a vizsgaszabályozás független a tantervi szabályozástól, akkor kidobják a legjobb tanterveket is: a vizsgákra készülnek.

5) A NAT-4 nem csak a közös kötelező tananyagot szabályozza, hanem elsősorban a célt jelöli meg, a tartalom mellett de (szükséges mértékben) a módszertani kérdésekben is állást foglal.

6) A NAT-4 a sokszínű pedagógiát támogatta, fenntartó szerinti, tantervek szerinti és iskolaszervezet szerinti is, de egységes célt fogalmazott meg, a kiegyensúlyozott általános műveltséget.

Baranyi Károly

Megjegyzések Baranyi Károly hozzászólásához

Az *Educatio* ez évi őszi számát a *tanterv* kérdéskörének szentelte. A témát a különböző tanulmányok – a folyóirat jellegének és rangjának megfelelően – a nemzetközi és hazai *kutatási eredményekre* támaszkodva tárgyalták. Írásomban én is történeti és összehasonlító pedagógiai megközelítésben vizsgáltam: Kinek a feladata a tantervkészítés? Miben különböznek a tantervkészítés jelenlegi követelményei a korábbi időszakokétól? Ki tekinthető napjainkban tantervi szakértőnek? Ebből (és csakis ebből) az aspektusból szóltam a hazai tantervkészítésnek az 1960-as évektől napjainkig tartó „buktatóiról”. Nem a tantervek tartalma, hanem készítésük folyamata, készítési mechanizmusa volt tehát elemzésem tárgya. *Baranyi Károly* hozzászólásában e tekintetben két, egymással szorosan összefüggő, valóságos probléma rejlik. Az első: Miért bukott meg még a választások előtt (ahogyan ő írja, 1993 decemberében) a NAT-4 koncepció? Azért, mert – ahogyan sejteti – az új miniszter „saját kezébe vette a NAT sorsát”, vagy azért „a politikai államtitkár folyamatosan akadályozta” a tervezet megjelenését? Vagy esetleg mélyebb okokat kell keresni, *amiért* a politikai államtitkár nem helyeselte, hogy a szakszerűtlen anyag a minisztérium égisze alatt nyilvános vitára kerüljön, és *amiért* a miniszter kénytelen volt a saját kezébe venni a tantervi munkálatok irányítását. Nem kevésbé fontos a másik kérdés sem: Hogyan történhetett meg, hogy (valamivel korábban) egy tapasztalatlan minisztériumi főtisztviselő (esetünkben véletlenül éppen Baranyi Károly) felrúghatta, semmibe vehette a NAT 1–3 munkálatok fejlesztési eredményeit?

Tanulmányomban ezekre a kérdésekre (is) kerestem a választ, és nem csak kritikusan, hanem önkritikusan arra a következtetésre jutottam, hogy mai, demokratikus viszonyaink között „*sikeres központi tanterv* csak a tantervkészítésben érdekelt meghatározó tényezőknek, ... illetve ezek ágenseinek megfelelő *együttműködéséből* születhet – a *tantervi szakértők koordináló szerepe* mellett. A NAT 1–3 készítői nem fordítottak kellő gondot az egyeztetésre a tudomány... és a politikával, figyelmüket túlságosan a pedagógus-véleményekre összpontosították; a NAT-4 szerkesztői viszont lebecsülték a tantervi szakértelmet és a széles körű véleménykérelés lehetőségét.” (*Educatio* 1994/3, pp. 353–354.)

Baranyi Károly és köztem nemcsak arról folyik évek óta a vita, hogy mi legyen a NAT tartalma, hanem arról is, sőt elsősorban arról, milyen úton-módon kell egy demokratikus országban központi tantervet készíteni. Ő úgy vélte, hogy a NAT létrehozása az általa vezetett minisztériumi főosztály közvetlen feladata, neki kell személyesen a gyakorló tanároktól, egyetemi és főiskolai oktatóktól összegyűjtött anyagokat egybegyűrní, rendszereznie, s a sok-

szor emlegetett több mint 250 előadason a hallgatókat az így kialakított koncepciónak megnyernie. Sajátos „tantervpolitikája” egyrészt tudatosan kirekesztette a tantervi szakértő „kutatókat” e folyamatból (az ő szerepüket vette át a minisztérium), másrészt feleslegesnek ítélte az elvben valamennyi nevelőre kiterjedő és ellenőrizhető, kvantifikálható véleménykérelést, lebecsülte a korábbi ilyen jellegű vélemények jelentőségét. Baranyi Károly elképzelésének egyik meghatározó motívuma a „kutatók” iránti ellen-szenve. 1994 májusában nyomdába adott könyvecskéjében írja: „Egyetlen igazi veszélyt látok évek óta folyamatosan: a centralizálást. Nem az állam, hanem az oktatáskutatók egy csoportjának a centralizáló törekvéseit. A véteszkét, a mindent jobban tudó »kutatókét«.” (*Baranyi Károly: Mit, miért, hogyan? Bp., Hunga-Print Nyomda és Kiadó, 1994, p. 36.*) Izetlenség lenne most arról vitatkozni, ki viselkedett az utóbbi években az országban fel-alá rohangáló „tantervi véteszként”, csupán arra szeretném felhívni az Olvasó szíves figyelmét, hogy Baranyi Károly tantervi tevékenységének egyik szembetűnő jellemzője a (pedagógia-)tudományellenesség. Ezzel szemben én az *Educatio*-ban írt tanulmányomban éppen azt próbáltam kifejteni, hogy ma már a tantervi szakértőnek kulcsszerepe van a kollektív tantervkészítési, fejlesztési és értékelési folyamatban. Ehhez azonban hozzátettem: a szakértelem önmagában nem nyújt legitimitációt. „Megfelelő tanterv nem készülhet alkalmas szakértők – érvényes tanterv »megrendelő« nélkül.” (*Educatio* 1994/3, p. 350.)

A NAT-3 koncepció minden bizonnyal azért futott zátonyra 1992-ben, mert a „megrendelő” minisztérium visszalépett, a NAT-4 pedig azért bukott meg 1993-ban, mert készítéséből kizárták a tantervi szakértőket, s így mind készítési folyamata, mind tartalma szakszerűtlené vált.

Baranyi Károly a minisztérium visszalépését a NAT 1–3 gyengeségeivel próbálja indokolni. S ez egészen természetes. Nem lenne előnyös számára felfedni a valódi – politikai – okokat. Indokai azonban gyenge lábón állnak. Ahány mondat, annyi tévedés, ferdtítés. Vegyük sorba. A NAT-1 munkabizottságokat még a szabad választások előtti kultuszkománnyzat hagyta jóvá, összetételükben az arányosság érvényesült (pl. az általános és középiskolák, az állami és egyházi intézmények stb. aránya). A NAT-1 vitájához nem készültek kérdőívek, ahogyan Baranyi Károly állítja, a NAT-2 kérdőívcit és a feldolgozás eredményét viszont természetesen megküldtük a minisztériumnak. A kérdőívek eredményeit számítógépes szakemberek dolgozták fel. S erről az *Új Pedagógiai Szemle* 1991/10-es számában beszámoltunk. Mivel a NAT-3 a NAT-2-re adott pedagógus-vélemények maximális figyelembevételével született, valóban nem láttuk értelmét a NAT-3 hasonló jellegű országos véleményeztetésének. Azt azonban nem gondoltuk, hogy az MKM egyeztető funkciója ezzel

véget ért. Csakhogy valódi egyeztető tárgyalásokat remélünk, s fel sem merült bennünk, hogy a tantervet a kormányon levő pártok néhány szimpatizánsával „lektoráltatják”. Az az 1190 iskola, amelyben kitöltötték a NAT-2-höz mellékelte kérdőívet, már 1991-ben egyöntetűen állást foglaltak abban, hogy szükség van egy olyan dokumentumra, amely meghatározza „a mindenki számára szükséges, elérhető és mindenkitől elvárható közös ismereteket, készségeket és képességeket”, azaz jóváhagyta a NAT 1–3 koncepcióját. Ezt erősítette meg a NAT-3-ról rendezett 1992 márciusi székesfehérvári vita. A záróülésem a szekcióvezetők (három kivételével) azt is leszögezték, hogy elfogadják a műveltségi területükre vonatkozó alapkövetelményeket. A pedagógus-vélemények alapján a minisztérium tehát semmiképpen sem vonhatta vissza a „megrendelést” a NAT-3 készítőitől. Ezért volt szüksége a „lektori vélemények” megjelentetésére a *Köznevelésben*. A kritikusok pártállásáról, hangneméről, „objektivitásáról” bárki meggyőződhet, aki előveszi a lap 1992. június 12-i számának mellékletét. Úgy gondolom, hiábavaló erőlködés tehát azt bizonygatni, hogy a NAT-3 gyengesége miatt volt kénytelen a minisztérium szakítani az addigi alkotókkal. Nyilvánvalóan más, vagy talán inkább mások kényszerítették erre. Baranyi Károlyt persze nem kellett kényszeríteni. A „kutatókkal” örömmel „számolt le” külső kényszer nélkül is.

Néhány szót még a megjegyzésekről.

1) 1992 júniusában, éppen úgy mint minden későbbi írásos és szóbeli vitánkon, Baranyi Károlynak azt „vetetem szemére”, hogy tantervi koncepciójának tartalma, melyben az alaptanterv szabályozó szerepe minimálisra csökken, az iskolatípusonkénti kerettanterveké viszont maximálisra növekszik, éppen úgy antidemokratikus (a minisztériumi recentralizálást és az éles társadalmi szegregációt szolgálva), mint a tantervkészítés általa gyakorolt módszere.

2) 1992 novemberében abban állapodtunk meg, hogy a tantervet két részre kellene bontani: alapelvekre és köve-

telményekre. Az alapelvek a NAT-4-ből, a követelmények a NAT-3 javított változatából eredhetnek. Erre a kompromisszumra írtam, hogy „Karcsi, neked itt és most igazad van”. Mármost abban, hogy akkor és ott szükség volt az alapelvek és követelmények ilyen jellegű különválasztására. Az már más lapra tartozik, hogy Baranyi Károly a megállapodásról gyorsan megfeledkezett, és néhány héttel később közös rádiófellépésünkön a NAT-3-ról már úgy beszélt, mint az egyik lehetséges kerettantervről, és nem mint a tantervi követelmény alapjáról. Amin azután az egyenes adásban nyomban össze is szólalkoztunk.

3) Ha egy dokumentumon az szerepel, hogy „Munkanyag, belső használatra! Nem publikálható!” – az mindenki számára azt jelenti, hogy „bizalmasan kezelt” anyag. Ehhez járult a szerzők nevének és az állítólagos tanácsadó testület összetételének titokban tartása.

4) Az ellenvélemények durva elutasítására sok példát lehetne említeni. Legyen elég (Baranyi Károly kívánságára) egy: a pedagógiai szervezetek vezetőinek tartott első értekezlet, amelyen minden ellenvélemény goromba leintésben részesült.

5) Ami a megszervezett tetszésnyilvánításokat illeti, elég talán az emlékezetes Kossuth Klubban szervezett vitára utalni, ahol a hátsó néhány sor hangos üdvrivalgásban tört ki, amikor Baranyi Károly a pulpitusra lépett, még mielőtt megszólalt volna. Igaz, volt vastaps is ugyanott. *Kozma Tamás*, az *Educatio* főszerkesztője kapta, amikor visszautasította, hogy szakmai vitát politikai demonstrációra használjanak fel.

Befejezésül még annyit: végül is nem a személyes vagdalódszokon áll vagy bukik a NAT sorsa. Sokkal inkább azon, sikerül-e a demokratikus érdekegyeztetés folyamataiban olyan szakszerű dokumentumot létrehozni, amelyik kellően előrehúzó és egyben realista, amelyik megfelelően tudja egyeztetni a kívánatosat a lehetségesrel, és amelyik – éppen azért – elfogadható a tantervfejlesztés valamennyi szereplője számára.

Szebenyi Péter

